

מטרות ותוצאות במלחמת העצמאות

חלק ב'

סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן

חזית הצפון למתקפה מתמקדת על הגליל-המרכזי, בעוד קאוקג'י מרוחק למנרה. במבצע "חירם" סוכל ניסיון סורי לחגור את קאוקג'י, אשר צבאו הוכה, סולק מעבר לגבול, ולמעשה הוצא מהמערכה. כל הגליל נכבש, ואצבע-הגליל הורחבה מערבה עד ואדי דובה, וצפונה עד הליטני.⁷²

גישושי מו"מ ראשונים עם מצרים וירדן מבצעי "יואב", "אל ההר" ו"חירם" חשפו את הפירוד הבין-ערבי. שליטי ערב נועדו בעמאן ב-23-24 באוקטובר, אך לא הגיעו להסכמה מעשית. הרמטכ"לים הערביים נועדו בקהיר ב-10-13 בנובמבר ותבעו מהממשלות לרתום את העמים והמשאבים ל"גיוס טוטאלי", אך ידעו היטב שדרישתם מופרכת, ושמשותפת ממנה הודאה בצורך להסתלק מהמלחמה. למעשה הסתפקו בהחלטה לחלץ את המצרים מכיס פלוג'ה מזרחה, אך בשל חשדות הדדיים נחבטלה התכנית.⁷³

נציגי משרד החוץ פתחו עוד לפני מבצע "יואב" בגישושים עם אנשי קשר בירדן ובמצרים. ב-8 באוקטובר דיווח אליהו ששון מפרס, שהמצרים תובעים חלק מדרום הארץ, כדי שבעת מלחמה יינטשו הקרבות באזור זה ולא על אדמתם. כן סברו, שנוכחותם תמנע את סיפוח הנגב לעבר-הירדן והפיכתו לבסיס בריטי. המצרים הניחו, שירדן רוצה במוצא לים בעזה, אך הם עצמם רצו להחזיק בעזה ותבעו לתת למדינות ערב מוצא לים בחיפה, בן-גוריון הגיב: "יש להתנגד לכל סיפוח של איזה חלק של הארץ, ביחוד עזה, למצרים. זוהי הממלכה האדירה ביותר בשכנותנו, וכניסתה לארץ מסכנת את קיומנו."⁷⁴

לאחר מבצע "יואב" חידשו הגישושים המצריים. עתה הסתפקו בדרישת הרצועה (עזה-רפיח-עוג'ה), אך תבעו שישראל תסתלק משטחי הדרום שמחוץ לתחום תכנית א"ם (דהיינו מבאר-שבע ומבית-ג'וברין).⁷⁵

מ"עשרת הימים" ביקש עבדאללה לבסס את ממשלו ממערב לירדן, והעדיף הסדר עם ישראל על הסכנה שהלגיון יותקף. נכונות זאת גברה אחרי מבצע "יואב". בהפוגה חיוקה ישראל את מעמדה בירושלים וקישרה אותה לשפלה בכביש חדש ובטוח — "כביש הגבורה" ובצינור מים עב-קוטר שהונח במקביל. המגע עם ירדן התקדמו והניבו בסוף נובמבר "הפסקת-אש כנה" בירושלים והסדר לנוכחות הישראלית בהר-הצופים.⁷⁶ מיד לאחר מכן קיבל עבדאללה מראשי הערבים שב"גדה" "בקשה" להסתפח לממשלתו. המצרים והירדנים אמרו איפוא להחזיק במה שבידם, ולא להסתכן בחידוש קרבות.

מגמות ישראל במבצעי "לוט" ו"אסף" בסוף אוקטובר שקל בן-גוריון. את המשך תנופת המבצעים בדרום ובגליל. בשבוע ב-30 בחודש מסויר בבאר-שבע, שמע שבגליל

או"ם, ולכן אין טעם באבדות. כן סבר בן-גוריון שאיום על בית-לחם ירגיז את העולם הנוצרי, ושאינן לגרות את הלגיון, שלא סייע למצרים, שכן אם ייגרוו הלגיון והעיראקים לקרב, יתבטל רושם הבדידות המצרית והקרע בליגה הערבית, גורם שיכביד על עמדת ישראל שלא לסגת מהנגב. עם זאת התיר בן-גוריון לחיל הים לפגוע בליל 22-23 באוקטובר באניות מצריות, בהניחו כי הפעולה בים לא תגרום הסתבכות מדינית.⁷⁷

לאחר כניסת ההפוגה נמשכו פעולות מקומיות. נכבשו בית-ג'וברין ואזור נרחב ממזרח ל"כיס פלוג'ה", וב-9 בנובמבר הודברה משטרת עירק-סודין ("מצודת יואב"), וצומצם ה"כיס".

התנכלות קאוקג'י ומבצע "חירם" הקרע במחנה הערבי מנע התערבות צבאית כשצה"ל ריכוז מאמצו נגד המצרים; בליל 16-17 בחודש אף הועברה חטיבת "עודד" מהצפון לתגבר את המבקיעים לנגב. אך ב-22 באוקטובר תקף קאוקג'י את מנרה, כשהוא מנצל את ריתוק כוחות צה"ל בנגב, כדי לנחק את אזור החולה מצפון לביצות. לאחר כישלון התגובות המקומיות של חטיבת "כרמלי" עברה

מדיניות ואסטרטגיה מ"יואב" עד "חורב", אוקטובר 1948 — ינואר 1949

מבצעי "יואב" ו"אל ההר" מבצע "יואב" נפתח בליל 15-16 באוקטובר. ב-19 בחודש הורחה מועצת-הביטחון על הפסקת-אש, אך ישראל תמרנה להשהות את הקלטה עד ה-22 בחודש.⁷⁸ בינתיים הבקיעו כוחות צה"ל לנגב, ואגב כך כיתרו חטיבה מצרית ב"כיס" בין עירק-סודין ועירק-מנשיה. לא ניתן היה להכריע את המצרים ברצועת-עזה, אך הזמן המתקצר נוצל לכיבוש באר-שבע. הכוחות במרכז פתחו במבצע "אל ההר" בליל 18-19 באוקטובר, הרחיבו את הפרוודור דרומה עד עמק-האלה, אך לא הצליחו לכבוש את הר גילה בליל 21-22 בחודש, ובינתיים הכניס הלגיון תגבורת להר-היהודה. מפקדי חטיבות "עציוני" ו"הראל" רצו להמשיך במערכה, למרות צרה-ההפוגה, אך הדעות במטכ"ל נחלקו, ובן-גוריון פסק לשלילה מטעמים מדיניים, מתוך חשש שעוד פעולה, מיד אחרי חידוש ההפוגה, "תעשה רושם רע בעולם", וכוחות צה"ל ייתבעו לצאת בלחץ

* חלק א' של המאמר פורסם ב"מערכות" 279-280.

עומדים לכבוש את מלכיה, והסיק: "עכשיו, לאחר שנדע פחות או יותר התגובה בעולם (לכך דרושים שניים-שלושה ימים), יש להתחיל במשולש [העיראקי]: לחץ על ג'נין, טובס וטול-כרם. אם נגיע לשכם — ממילא תיפול רמאללה."⁷⁷

אך בפריס הואשמה ישראל בהפקת ההפוגה, בפתיחת מבצע "יואב" ובהשהיית הפסקתו. הישגי "חירם" החמירו את הלחץ, שכן ישראל "לקחה" את הגליל, שברנדוט אמר "לתת" לה תמורת הנגב. ב־4 בנובמבר החליטה מועצת הביטחון שצה"ל חייב לסגת לקווים שקדמו למבצע "יואב", ולפנות לפחות את באר-שבע. נציגי ברה"מ עשו למיתון ההחלטה, ושרת דיווח שפעלו "כאילו היו שליחים שלנו".⁷⁸ כשהחליטה הממשלה על מבצע "יואב", ייחסה משקל מיוחד לעמדת ארה"ב, והכריעה בחיוב רק אחרי שהנשיא טרומן הסתייג מתכנית ברנדוט, לעומת מזכיר המדינה שחמך בה בעצרת. אחרי החלטת מועצת הביטחון מ־4 בנובמבר החליט בן-גוריון להמתין, מה גם שבאותה עת נבחר טרומן מחדש. הוחלט רק לעשות להכנעת כיס-פלוג'ה, כדי לפנות כוחות למתקפה.⁷⁹

באוו"ם נאבקה ישראל ליטול את העוקץ מהחלטת ה־4 בנובמבר, והשיגה מבוקשה ב־16 בחדש, כשנתקבלה החלטה הקוראת לפתוח במו"מ ישיר או באמצעות רלף בנץ, המתווך בפועל.⁸⁰ באוו"ם הדגיש שרת, שישראל לא תוותר על הנגב: "הוא עתידה של ישראל. שום חלק ממנו לא יוקרב ולא יוחלף."⁸¹ כן טען, שהממלצים להרחיב את עבר-הירדן לעבר הגדה המערבית "משנים את כל הבסיס של חלוקת ארץ-ישראל המערבית ומוסיפים תוקף לתביעה של ישראל להרחבת שטחה."⁸² מסוף נובמבר פעלו הכוחות בנגב לבסס את שליטתם ולהרחיבה. במבצע "לוט" נע כוח במורד עקרבנים לחצבה וקבר עם סדום. בתחילת דצמבר הובחנה מגמה מצרית לנעוץ טריו מתן-יונס מזרחי, ונתעורר חשש שה־מצרים יעלו על באר-שבע ממערב ומדרום. בהתקפת-נגד מקדימה — מבצע "אסף" — השתלטו הכוחות על "המערב הפרוע" הריק מיישובים (אזור מגן — כיום) והיכו את המצרים שיצאו נגדם.

נגמות ישראל במבצע "חורב", והמעורבות האנגלו-אמריקנית

הסירוב המצרי להיכנס למו"מ על שביתת-נשק שימש לישראל תואנה למבצע שנועד להסיגם סופית מעבר לגבול — המשימה שלא הושגה במבצע "יואב". הממשלה קיוותה, שהתערבות או"ם תתעכב בעונת חג המולד וראש-השנה האזרחית. מאז ההבקעה לנגב חששה הממשלה במיוחד מפני התערבות בריטית ישירה, ובן-גוריון הזהיר: "אין לנו כל עניין לתת למיסטר בוין הכשר או אמתלה להתערב במלחמה זו בכוחות

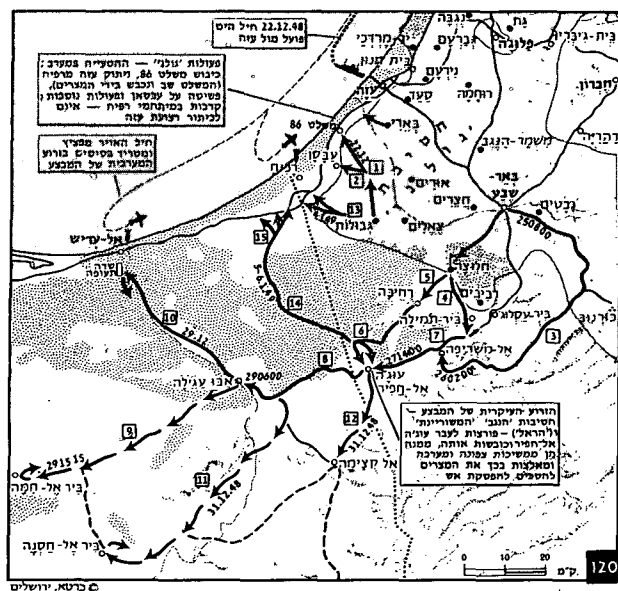
צבאיים בריטיים. די לנו בהתערבותו המוסוית, ואין צורך בהתערבותו הגלויה."⁸³ ב"הקשר מדיני" רגיש זה נתחולל מבצע "חורב" בימים 22 דצמבר — 7 בינואר. מטרתו הוגדרה: "מיגור כוח האויב הפולש וגירושו מגבולות הארץ."⁸⁴ הממשלה והמטכ"ל לא התכוונו תחילה לחצות את גבול סיני, אולם יגאל אלון, מפקד חזית הדרום, אמר להתקדם מעוג'ה (ניצנה) לאבו-עגילה, כדי לנתק את כביש אל-עריש-איסמעיליה, הכביש היחיד למצרים, והציר היבשתי האלטרנטיבי היחיד למסילת הברזל מאל-עריש לקנטרה. (מטכ"ל-אג"ם קיבל עותק מהפקודה, ולא אסר תנועה זאת).⁸⁵

חטיבת "גולני" פתחה במאמץ משני ברצועה, וחטיבות "הנגב" ו"8" המשיכו במאמץ העיקרי בגזרה המזרחית. אחרי מסע מפתיע נכבשה עוג'ה ב־27 בדצמבר לפנה"צ, ויגאל אלון הורה על ניצול ההצלחה. הגבול נחצה ב־28 בחדש סמוך לשעה 1400, אך מפקד החזית הופתע לפנות ערב, כשהורה ראש אג"ם להחזיר את הכוח. (מועצת-הביטחון עמדה לפתוח בדיון על המערכה.) בכל זאת "משכה" מפקדת החזית לאבו-עגילה וקיבלה את אישור אג"ם לפשוט ולשוב מיד. הצומת נתפס בבוקר המחרת, אולם עתה הורה מפקד החזית לעלות על אל-עריש. כוח קדמי הגיע ב־29 בחדש לפנות ערב עד 10 ק"מ מדרום לבירת סיני, ותפס שני שדות תעופה. באותו יום הורתה מועצת הביטחון על הפסקת-אש, והבריטים הזהירו שגיבוי חד-צדדי, על-פי חוזה בריטי-מצרי מ־1936. בליל 29-30 החזירה חזית-הדרום את הכוח הקדמי לאבו-עגילה. ראש-הממשלה החליט למנוע התנגשות עם הבריטים והורה להעתיק את המאמץ לרפיח: "סיכמנו: ההתקפה תכוון מעכשיו לקו עזה-רפיח. נטריד אל-עריש לשם הטעייה. אם יבואו אנגלים — נחזור לגבולנו, לעוג'ה. אם יגיעו לעוג'ה — נילחם. אם אפשר — לטהר את קוסימה, לשחרר הדרך לעקבה."⁸⁶ עדיין לא הוחלט לפנות את כל סיני, אולם למחרת בצהריים תבע שגריר ארה"ב להחזיר את הכוח מעבר לגבול כדי למנוע מהבריטים להתערב. לפנות ערב נאמר לו, שניתנה פקודה להיסוג לעוג'ה, אך השגריר עמד על דעתו לראות את בן-גוריון בו בלילה (ליל 31 דצמבר — 1 ינואר) בטבריה, בה שהה, ושמע מפיו שהורה לפנות את סיני. כדבריו, לא רצה "הסתבכות עם הבריטים, אשר ה'הגנה' וצה"ל נמנעו ממנה עד כה."⁸⁷ הכוח חזר לעוג'ה ונערך לכיבוש צומת רפיח. למרות פינוי סיני אושרה תנועה בציר החוצה בתחום המצרי. בן-גוריון רשם: "כוחותינו חזרו לגבולות. הנקודה החלשה בגזרה המערבית היא רפיח, אולם הוא [אזור המחנות] מתפשט משני עברי הגבול. הכביש המוביל אליה מעוג'ה אף הוא עובר בעיקר בצד סיני, ויש שהוא מתרחק 6 ק"מ מהגבול. אמרתי לו [לידין] שאין לחשוש לכך.

זוהי גם דעת משה [שרת] וראובן [שילוח]."⁸⁸ חזית הדרום פתחה בשלב השני של המבצע, אך קשיים לוגיסטיים ומבצעיים השתו את ההתקדמות. בינתיים הגיע המועד האחרון להפסקת-אש לפי החלטת מועצת-הביטחון מ־29 בדצמבר, וב־5 בינואר ניתנה לאו"ם הסכמת ישראל לתחילתה בשעה 061400, בתנאי שהמצרים יסיכמו. (המצרים כבר הסכימו להפסקת-אש ולמו"מ על שביתת-נשק, אך עיכובי תקשורת בין מצרים, או"ם וישראל דחו את מועד הפסקת-האש עד 071400). בליל 5-6 נאחו כוח מ"הראל" בצומת רפיח, אך בבוקר נהדף בהתקפת-נגד משורינית מפתיעה בעת סופת חול. כוחות "הראל" וחטיבה 8 לא הצליחו לשוב לצומת ביום, אך בליל 6-7 הציבו חסימה על כביש רפיח-אל-עריש, כ־3 ק"מ ממערב לצומת. בן-גוריון היה בטוח שהפסקת-האש תיכנס לתוקפה ויצא לטבריה. אבל החזית לא רגעה: המצרים תקפו את החסימה שלוש פעמים ונהדפו. באותו יום שוגרו מטוסי-קרב בריטיים לסייר מעל החזית. חמישה מהם הופלו, אלא שאגב כך נודע, שכוח ישראלי חוסם עדיין ממערב לגבול. לפנות ערב דיווח בן-גוריון על הנעשה בדרום, ומיד שב למטכ"ל: "הידיעות שקיבלתי הדאיגו אותי. אווירונים בריטיים, הפלתם מעבר לגבול, אי הפסקת-האש על ידי המצרים — ייתכן שהדברים קשורים. חזרתי לתל-אביב."⁸⁹

ישראל המתינה לתגובה בריטית, אבל לא הסירה את החסימה. ב־9 בחדש הוברר, שהבריטים הסתפקו בהנחת טנקים בעקבה. אך באותו יום תבע רלף באנץ' להסיר את החסימה כתנאי למו"מ ישראלי-מצרי, וא"רה"ב, שדרכנה את המצרים לפתוח במו"מ, תמכה במתווך בתוקף. בן-גוריון הורה על פינוי המשלטים עד בוקר המחרת, ורשם את שיקוליו: "מבאנץ' יש מברק שהוא אינו מוכן לבוא לשיחות ברודוס, אם אין אנו משחררים את המשלטים. יהיו מה שיהיו כוונות אנגליה — הפגזה, איום או רצון להילחם — אין לנו עניין להתגרות עכשיו עם מצרים ואמריקה. ברור שמצרים אינה פועלת עכשיו יד ביד עם אנגליה, וחשוב... להיכנס אתה בשיחות ולקיים את ההפוגה, לפורר את החזית הערבית, ולהחליש השפעת אנגליה במזרח, וגם לא להרחיק יותר מדי את אמריקה [ולא] לתת יד לשטנה של בויין בווינגטון."⁹⁰

למחרת הנסיגה הסביר מ' שרת למועצת-המדינה את השיקול המדיני כלפי או"ם ובריטניה: ישראל פעלה על דעת עצמה "תוך התעלמות מהוראת או"ם", אך נשמרה "מהתגרות בסמכותו וקמקרה גלויה ומפורשת של הוראותיו", והייתה ערה לחשש שמא "מתיריים הצעדים שלנו את הרצועה לאנג"ל... לעבור לצורות גלויות יותר ותוקפניות יותר של מלחמה נגדנו", כי "אם ייכנס לתוך

שטח בשליטת ישראל ערב מבצע 'חורב'
 שלב הפעולה לפי סדר כרונולוגי

פשיטה
 חולות

מבצע "חורב"

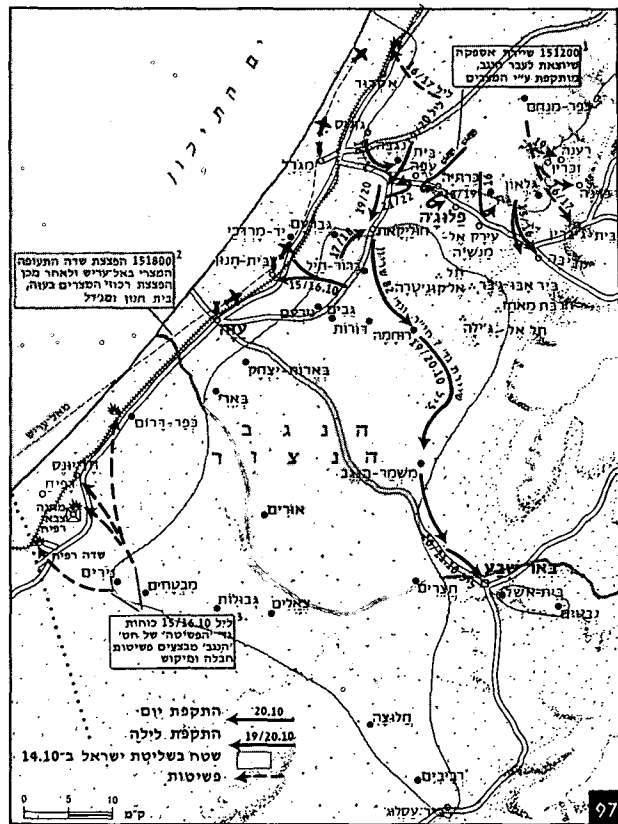
לחיסול המלחמה ולהקמת שלום יציב בינינו
ובין המדינות הלוחמות בנו." ⁹⁴

השלב שהחל מגמר מבצע "חורב" ופתיחת שיחות רדוס התאפיין בשילוב שבין מו"מ של משלחות צבאיות על שבייתונשק ובין פעילות צה"ל, שנועדה לחזק את הלחץ במו"מ ולנצל את ההישג הצבאי. מדינות ערב המשיכו להפגין אי-הכרה מדינית בישראל, אך המשלחות הצבאיות פעלו לפי מדיניות ממשלותיהן.

זהו אפוא השלב של "דיפלומטיה צבאית", בו פעלה ישראל לפי מטרות המלחמה שהתוו ב"גנוריון לפני שפרצה ומתחילתה. על-פי מגמה זו ביקשה ישראל בראש וראשונה לממש את שליטתה בנגב, ושאפה לשפר קווים כדי להשיג את "המינימום הביטחוני", בעיקר הרחבת השרון ופתיחת כביש עירון. לעתים שולבו מאמצים צבאיים במו"מ:

- ב"ד-105 במרס נערך מבצע "עובדה", כדי להצביע כוח צבאי כנגד הדרומי, לרבות אילת. כן שופר הקו מצפון לכאר-שבע, ונחפסה עין-גדי לחוף ים-המלח. בעת המבצע נמשך המו"מ עם ירדן, וכדי למנוע התנגשויות העלולות לישבשו, הוטלו הגבלות מבצעיות "בלתי אפשריות" על חטיבות "גולני" ו"הנגב". המפקדים התחכמו לעמוד בהן, פרט להפרה מקומית של שביתת-הנשק הישראלית-מצרית.⁹⁵

• במחצית מרס נערך במופגן כוח בשרן למבצע "שח"ש" ("שן תחת שן"), שנועד להלאיץ בעיראקים לסגת מהשומרון. כמו"מ עם יירדן הסכימה ישראל לכניסת הלגיון במקום העיראקים, תמורת שיפור הקו בשרן וקבלת עמק עירון.

מבצע "יואב"

המערכה הכוח הבריטי... רעה תהיה נגד
פנינו.⁹¹

כן הסביר שרת את מניעי המצרים ללכת ליררוס. מבוכה השתררה בשלטון המצרי ב־28 בדצמבר, כשנרצח ראש הממשלה נוקרשי פחה. פעולה בריטית חד־צדדית עלולה הייתה להפגין את אי־היכולת המצרית להגן על התעלה, מה עוד שהצבא הבריטי חצץ בין המולדת וחיל־המשלוח. חמישה גורמים מנה 'מ' שרת להתלטת המצרים: "ראשית — תבוסת מצרים במלחמה בכלל; שנית — האבדות הקשות, שסבלה מצרים בשלב האחרון של המערכה בשטח, בארם ובציוד; שלישית — הפגנת יכולתנו לחדור עמוק לתוך שטח מצרים. אלמלא מורא אנגליה לא היה כוח רציני חוצץ בין אבו־עגילה לבין הסואץ; רביעית — פחדה של אנגליה שנפל על מצרים: האיום שלה להפעיל את החוזה האנגלו־מצרי, שמצרים סלדה ממנו. נראה, שגם מצרים חששה פן אנגליה תתערב מבלי להיזקק דווקא לדרישה מצרית, דבר זה היה עלול להעמיד את מצרים מחדש במצב של שיעבוד צבאי לאנגליה...; חמישית — הלחץ של ארה"ב על מצרים." 92

ההתערכות האנגל־אמריקנית, שמנעה את הכרעת המצרים ברצועה, סיימה למעשה את ההתמודדות הצבאית ופתחה שלב בו ניסו שני המחנות לבסס הישגים מבצעיים במשא־ומתן על שבת־נושק.

ישראל גרסה הסדר במו"מ, בתנאי שלא יושאר בידי צבא פולש כל שטח שהוקצה לישראל על-פי החלטת א"מ. תביעה זאת הייתה בין הגורמים להתארכות המו"מ עם סוריה.⁹⁶

במו"מ על שביתות-הנשק הייתה ישראל מודעת למדיניות ארה"ב, שטענה לעקרון הפיצוי הטריטוריאלי, וגרסה שבהסדרי שלום — להבדיל משביתות-נשק — על ישראל לפצות מדינה ערבית בשטח תמורת חריגותיה מתכנית א"מ. לעומת זאת גרסה ישראל, שעל ההסדרים להיקבע במו"מ. ההסדר הצבאי על שביתות-הנשק נראה כצעד בדרך למו"מ המדיני על שלום, והמגמה להתקדם לשלום ציונה במבוא לכל הסכם.⁹⁷ מדינות ערב נקלעו במו"מ למצב קשה בעקבות המפלה הצבאית. יתר על כן, ההינזות המצרית גרמה לכל מדינה ערבית לעמוד במו"מ נפרד, תוך חשש מאי קבלת סיוע, במקרה שתתקוף ישראל. מדינות ערב ניסו להחזיק בשלהן. ביותר חששה עיראק מהתקפה ישראלית; היא רצתה להחזיר את חיל-המשלוח, בלי שתאלץ להכיר בישראל אף בעקיפין (על-ידי מו"מ צבאי), ולכן רצתה להעביר את השומרון לג'נר. כאמור ניצלה ישראל את הפינוי העיראקי לשיפור גבולה בשרון ובעמק עירון. סוריה לא ראתה סיכוי להחזיק בכיבושיה והתפשרה על פירח השטחים הקטנים שפינתה. (תמורת פירח ראש הגשר במשמר-הירדן נאותה ישראל לפרוץ את קדמת הכינרת.)

שביתות-הנשק על הסדרה הארעיים — כגון שטחים מפורזים — שיקפו את המאמץ להתקדם לשלום.⁹⁸ ב-2 באוגוסט 1949, כשבועיים אחרי ההסכם עם סוריה, דיבר ראש-הממשלה בכנסת "על שביתת-הנשק", הביע הערכותו להישגים בקרבות ובמו"מ, והסביר את הנכונות ליטול סיכון ולעשות ויתורים למען העתיד:

"לפי החלטת עצרת-א"מ ב-29 לנובמבר ניתנו למדינת-ישראל כ-14,920,000 דונם. רק כשליש משטח זה היה בידנו ממש. בכל החלק הדרומי, שטח של קרוב לעשרה מיליון דונם, לא הייתה לנו כל אחיזה... עכשיו יש ברשות המדינה למעלה מעשרים מיליון דונם (20,662,000)... להלכה גדל שטח... בחמישה מיליון דונם, אך למעשה גדל השטח המוחזק בחמישה-עשר מיליון.

כחמישה מיליון דונם (4,912,000) נכבשו על-ידי הצבא במערכות קרב... כחמש מאות אלף דונם (467,000) נוספו בדרכי שלום בהסכמי שביתת-הנשק עם עבר-הירדן ועם סוריה. כחשעה מיליונים דונם [בגב הדרומי] עברו לרשותנו... בלי קרבות ושפיכת דמים, בזכות הסכם שביתת-הנשק עם מצרים...

...מי ויתר למי? נאמר בגלוי ובפשטות: גם אנחנו ויתרנו... כצעד לקראת שלום יציב, ומכל ההסכמים האלה יצאנו ברכוש גדול, פוליטי וטריטוריאלי... כל ויתור שלנו...

הרחיב את גבולנו וחזק את מעמדנו בארץ, במזרח-הקרוב ובעולם כולו... אינני שותף לאלה המצטערים על חודשי הדיון והמו"מ עם סוריה. דאי היינו יכולים להשיג את משמר-הירדן בלי כל מו"מ, אך כדאי היה המו"מ... בשביל הניצחון המוסרי-הפוליטי של השגת משמר-הירדן בלי השתמשות בכוח. גם ניצחון זה הרים את קרן ישראל בעולם בלי שיעור רגשי נקמה ושנאה בלב שכנינו — ואל יהא דבר זה קל בעיניכם... בדרך זו נלך גם להבא. מדינת-ישראל נאמנה לייעודה ההיסטורי, אך לה דרך אחרת."⁹⁹

תוצאות המלחמה

הישגים צבאיים ומדיניים של ישראל במערכות צבאיות שנמשכו לסירוגין כ-15 חודשים, מסוף נובמבר 1947 עד מחצית מרס 1949, עמדו היישוב ומדינת-ישראל במטרת המלחמה ההגנתית שקבעו לעצמם וסיכלו את מטרת המלחמה הערבית. ההנהגה היהודית העזה והכריזה על העצמאות, התנגדות ערביי הארץ נשברה, והצבאות הפולשים נהדפו. למעלה מ-6,000 נפלו חלל (כאחוז אחד מכלל האוכלוסייה) מהם למעלה מ-4,000 חיילים. בתחומי א"מ לא נותר כל שטח לארבי, ולא עוד אלא ששטח המדינה הורחב עד 80% מארץ-ישראל המנדטורית, לעומת 55% בתכנית א"מ. (בפרוץ הקרבות שלט היישוב בשליש מזה, וההישגים לפני הפלישה הגדילו את המרחב אך במעט.)

יתר מהגדול הטריטוריאלי חשובים השינויים המהותיים, לעומת קווי א"מ:

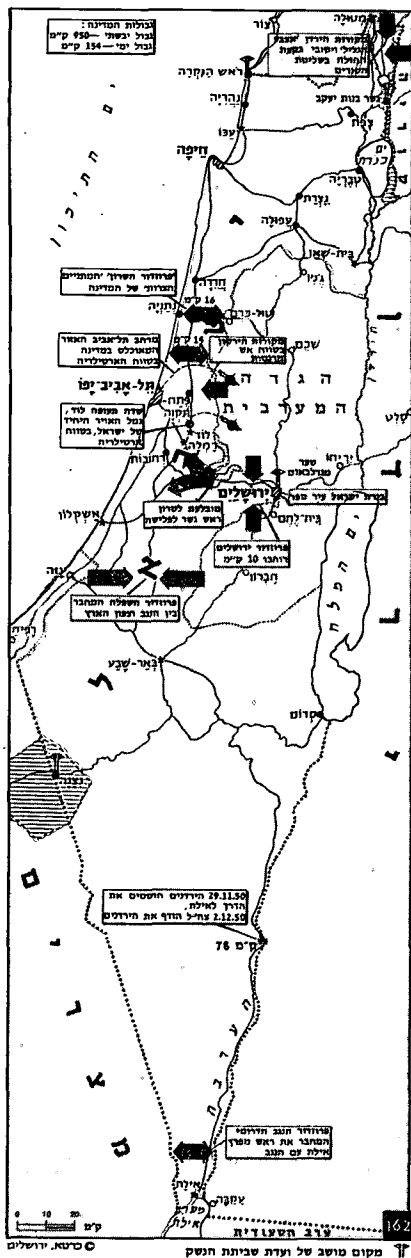
- במקום שלושה אזורים נפרדים המקושרים בנקודות "מחלף" הושגה רציפות מן עד אילת. אמנם נותרו רצועות רגישות לניתוק: אצבע-הגליל, השרון, פרודור-ירושלים ודרום-הנגב.

- סוכל בינאום ירושלים, הכרוך בקריעת "לב העם" על 100,000 יהודים, ולא עוד אלא שירושלים העברית חוברה לשפלה בפרודור מאוכלס ובו כבישים וצינורות מים, שאפשרו לכוון את העיר כבירת ישראל. (הכנסת נועדה בה בפברואר 1949 למושב הפתיחה.)

- המערכות בירושלים ובדרכים אליה נתנו לישראל את התנאים לחיזוק העיר והפרודור — למרות צרותו — כבסיס אסטרטגי ברכס ההר למגננה ולמתקפה.

נוסף לרצועות הצרות הותרו שביתות-הנשק נקודות תורפה, בעיקר: השטחים המפורזים, מובלעת הר-הצופים, ותלות בירדן בכביש תל-אביב — ירושלים ובגישה לכותל המערבי (כפועל מנעה ירדן מעבר בכביש וגישה לכותל המערבי).

ישראל עמדה במלחמת מגן, ומעמדה הוכר גם בשטחים שחרגו מתחומי החלטת א"מ. מנובמבר 1947, אשר נכבשו אנג הדיפת הפולשים. אך היה זה מעמד מדיני ארעי,

התמוטטות משטר שביתת הנשק

המעגן בשביתות-נשק ולא בחי-שלום. ב-11 במאי 1949, עם מלאות שנה לעצמאות, נתקבלה ישראל לאו"ם — ביטוי להכרה בין-לאומית בתוצאות הצבאיות והמדיניות של המלחמה, שגובשו בשביתות-הנשק שכבר נתמנו עם מצרים, לבנון וירדן. (לעומת זאת נדחתה ב-1949 קבלת סין הקומוניסטית לאו"ם, בין השאר בנימוק שהיא "תוקפנית"). בטקס ההתקבלות באו"ם הטעים שר החוץ, ש"המלחמה שנאסרה על ישראל, וכל מה שבא בעקבותיה, שינו כמה יסודות בתכנית ההסדר שהתכוונה אליה החלטת 1947" והביע ביטחונו, שהסדרי השלום יתבססו על "המ-ציאות החדשה".¹⁰⁰

המפלגה הצבאית הערבית, ביטוייה המדיניים והלוחמות הערבית

1956-1949

בשבתות-ההנשק הכירו המדינות השכנות ("מדינות העימות" במונח העדכני) בעובדת קיומה של ישראל בתחומי "הקו הירוק". מ' שרת גרס, ש"בארבעת ההסכמים באה למעשה לידי ביטוי מפורש ורשמי עובדת ההודיה של המדינות הערביות החתומות עליהם בקיומה של מדינת-ישראל — ניתן לומר כי הייתה זו הכרה מפורשת של מדינות אלה בישראל.¹⁰¹ אך כידוע היטיבו הערבים להבחין בין הסדר צבאי והכרה מדינית לפי המשפט הבין-לאומי. מפלת צבאות-המשלוח זעזעה את רוב המדינות הערביות, והתחוללו בהן הפיכות צבאיות. רק ירדן זכתה במלחמה בהישג — התבססותה ממערב לירדן ושלטתה בירושלים-המזרחית ובהר-הבית המקודש גם לאיסלם. עבדאללה נרצח, כשנודעה כוונתו לכרות שלום עם ישראל, אך השלטון נתקיים בידי הבית האדמי. הנטישה של מאות אלפים מערביי הארץ החמירה את המפלגה: כ-600-750 אלף ערבים היו לפליטים; שני שלישים מהם עזבו בתייהם לפני הפינוי הבריטי; חלקם נטשו אזורים שצה"ל לא הגיע עדיהם (ואילו ערביי הגליל הנכבש ישבו תחתם).

נכונה תקוות ישראל להתקדם צעד אחרון — משביתות-ההנשק לשלום. בעיני מנהיגי ערב היו ההסדרים מעצור אחרון למנוע שלום, ועמדת מוצא להמשך הלוחמה באמצעים אחרים. שליטי ערב אמרו להחזיק את הפליטים במחנות ולקיימם כמצבר של עוינות, ולא עשו לקליטתם הכלכלית והאזרחית. (רק ירדן העניקה להם אזרחות). או"ם סייע לערבים בשאטו בנטל הכלכלי של קיום המחנות, לא הגביל את משך הסייע, ולא התנה אותו במאמצי המדינות הקולטות (כפי שנהג ב-16 מיליוני הפליטים ממלחמת הודו ופקיסטן). ללוחמות הערבית הנמשכת יש שלושה היבטים עיקריים — מדיני, כלכלי וצבאי:

ההיבט המדיני: ב-1949 נכשל בלון ניסיון של ועדת פיוס מטעם או"ם לכוון "שלום כולל" בין ישראל למדינות ערב. אף שישאל נחקבלה לאו"ם, סירבו מדינות ערב להכיר בה, החרימוה, וממילא סירבו לדון עמה בנושא השלום. משמע, הן כפרו בחוקיות קיומה של ישראל ואיימו על עצם זכותה להתקיים. **ההיבט הכלכלי:** הוטל חרם כלכלי ונעשו מאמצים לסכל פיתוח (במיוחד בשטחים המפורזים בצפון).

ההיבט הצבאי: לאחר שהוכו בלוחמה סדירה, העתיקו מדינות ערב את פעילותן הצבאית לתחום הבלתי סדיר, ציידו ואימנו מחבלים, נתנו להם בסיסים, ושימשו למחבלים "מדינות חסות" או אף "מדינות אימוץ".¹⁰² ביטוי רצוף ומובהק לשימוש בכוח צבאי היה ההסגר הימי. במלחמת-העצמאות סגרה

מצרים את תעלת-סואץ לשיט אל ישראל וממנה, בניגוד לאמנת קושטא מ-1888: בסתיו 1949 הרחיבה את ההסגר למצרי טירן; בספטמבר 1955 הכריזה גם על הסגר אווירי בקפריס.

מדינות ערב השתמשו בשביתות-ההנשק למגן ממפלגה בלוחמה סדירה, בעודן ממשיכות בלוחמות המסתייעת בלוחמה עקיפה ובלתי סדירה. לעתים נקטו הצבאות עצמם תוקפנות מקומית: הלגיון חסם את הדרך לאילת ב-1950; כוח סורי מנע סיוור שוטרים לאל-חמה ב-1950 ותפס את תל-מוטילה ב-1951; המצרים התמקמו בצבחה שמדרום לניצנה ב-1955. הלוחמות הערבית הטילה על ישראל עול ביטחוני כפול: ביטחון "בסיסי" — כוונות והתכוונות למלחמה כללית ביזמה ערבית — וביטחון "שוטף" נוכח הלוחמה הבלתי סדירה.

התעצמות, פיתוח ועלייה — 1956-1949

שביתות-ההנשק נתנו לישראל שהות לשחרר את לוחמי העצמאות ולארגן את צה"ל לאור תורה ביטחון שנתגבשה:

- נקבעה חובת שירות-ביטחון, אך שונתה התפיסה הראשונה, שגרסה אימונים ועבודה חקלאית לכל המגויסים ככפלמ"ח. (המגמה מצאה ביטוי רק בנח"ל).

- הוקם מערך מילואים המושחת על גיוס עוצבתי מהיר (לעומת שיטות גיוס מקובלות בעולם).

- בוססה מערכת הגנה מרחבית לפי מורשת ה"הגנה".

בשבע שנים גדלה האוכלוסייה היהודית כפליים וחצי, במאמצי קליטה קשים של גלי עלייה ללא תקדים:

- עד סוף 1949 הגיע מספר היהודים למיליון, וב-1956 — ל-1,700,000 (לעומת כ-650,000 בקום המדינה).

- מחצית העולים בשנים הראשונות למדינה באו מארצות ערב; חוסלו גלויות תימן, עדן ועיראק. בארצות אלה ובצפון-אפריקה גברה העוינות הערבית, ומאות אלפי יהודים היו לפליטים. למעשה אירעו חילופי אוכלוסין, כשישראל נרתמת לקליטת הפליטים-העולים.
- ב-1956 היו בישראל 205,000 מיעוטים (כ-15%) לעומת כ-160,000 מרביתם בגליל, בסוף המלחמה.

בשנים אלה הוחל במפעלי פיתוח גדולים, הוכפל מספר היישובים החקלאיים והונהג הפיתוח האזורי, תחילה בחבל תענך, ואחרי כן בהיקף מוגדל בחבל לכיש. תצוין הבנייה המהירה של באר-שבע, כדוגמה לפיתוח עירוני.

אולם הלוחמות הערבית מנעה מפעלי פיתוח ארציים חיוניים. הסורים סיכלו את בניית המוביל הארצי, שנקודת מוצאו נקבעה לפי התכנית בשטח המפורז של משמר-הירדן; לפי שעה הוקם רק מפעל ירקון-נגב (שנחנך ב-1955). ההסגר המצרי בתעלת-סואץ, ומסתו

1949 — במצרי טירן, מנע פיתוח בנגב, כגון נמל אילת, מפעלי האשלג, מכרות תמנע ועוד. להתנכלות הסורית והמצרית היתה מטרה משותפת: למנוע את פיתוח הנגב בחרושת ובחקלאות, כדי שלא יפתח לקליטת עלייה-רבתי. המאמצים לסכל את הפיתוח ביטאו את המשך התוקפנות והלוחמות.

יגאל אלון ביקר את מדיניות הממשלה, שלדעתו ויתרה בשביתות-ההנשק על ניצול ההישגים הצבאיים, ולכן גרס כי "ניצחנו במלחמה, אך הפסדנו את השלום".¹⁰³ אין ספק שהתערבות המעצמות בסוף המלחמה מנעה מישראל להשלים הכרעה צבאית, שעשויה הייתה להניב שלום עם אחת או אחדות ממדינות ערב. אולם משטר שביתות-ההנשק נתן לישראל שהות לבצר את הישגי המלחמה, לבסס את עצמאותה ועצמתה, ולקדם "סיבוב שני ערבי" — מבצע-סיני — ביזמה מדינית וצבאית משלה.

הערות (קיצורי שמות החיבורים — כבחלק א')

70. ב"עשרת הימים" החליטה מועצת-הביטחון ב-15 ביולי, שעת ניריורק 2200 (160800) לפי שעת ישראל) על הפסקת-אש שתחול ב-181900 — כעבור כ-60 שעות. בימי "יואב" החליטה המועצה ב-19 אוק' אחה"צ על הפסקת-אש ב-211000 — כלומר, בעוד כ-40 שעות (ישראל "משכה" לעוד יממה). ההשוואה מראה נטייה לקצר את הארכה מהצד הביצוע, והחמרת אילוצי הזמן.
71. יומן ב"ג, 22 אוק'; אורן, באר-שבע, עמ' 142.
72. על הרקע המדיני והמבצעי של "חירם" — אורן, הנגב, עמ' 403; הנ"ל, באר-שבע, עמ' 143, 145.
73. הנ"ל, באר-שבע, עמ' 143-148; פרגוד, עמ' 170-171, 173-175.
74. יומן ב"ג, 8 אוק'.
75. ב"ג, מדינה, עמ' 312-316.
76. ברנדוט הסדיר נוכחות ישראלית בהר המפורז ב-7 ביולי, אך עד ההסדר בנובמבר אירעו חקלות. נ' לורן, קורות מלחמת העצמאות, עמ' 473-474; משה דיין, אבני דרך, יום ר"ח א', 1976, עמ' 80.
77. יומן ב"ג, 30 אוק'.
78. אורן, באר-שבע, עמ' 144-145.
79. יומן ב"ג, 5 נוב'; ב"ג, מדינה, עמ' 322-327; שרת, עמ' 311-312.
80. שרת, עמ' 334-335.
81. שם, עמ' 323.
82. שם, עמ' 328.
83. ב"ג, בהילחם, עמ' 331.
84. פקודת מטכ"ל — אג"ם מ"מ דצמ' 48 (חוברת "מבצע 'חורב'", עמ' 39).
85. פקודת מטח חזית ד' מ"מ דצמ' (חוברת "חורב", עמ' 44, 47). יצחק רבין, סגן מפקד החזית, מעיד שהחזית החליטה מיזמתה להתבסס באבר-עגיליה ולחקוף את אל-עריש, וקיומה לקבל אישור מהמטכ"ל לאחר מעשה (י' רבין, פנקס שירות א, תל-אביב 1979, עמ' 72-73). תיאור ההחלטות והמהלכים מנקודת הראות של החזית — ראה ירוחם כהן, לאור היום ובמחקר, תל-אביב 1969, עמ' 223-256. הגרסאות על המבצע ממעטות בתיאור ההקשר המדיני: גרסת מ' שרת מהימנה בעיקרה (בספרו, עמ' 337-349).
86. יומן ב"ג, 30 דצמ' 48.
87. ב"ג, מדינה, עמ' 336; השוה בהילחם, עמ' 348.
88. יומן ב"ג, 2 ינו' 1949.

הכלליים יותר ולהתרכז בתחום הטכנו-טקטי. מרתק למדי הוא דיונו של המחבר באפיוני נגמ"ש הלחימה המודרני. (אם נקבל את המערכת כמערכת הלחימה העיקרית של החי"ר ולא כמערכת ההובלה אל שדה הקרב.) המחבר מתווה כאן קווים לבנייתו של משחית טנקים ביוני, המצויד בתותח העשוי לחדור כל סוג שריון, והמסוגל להתמודד עם איומים נוספים, כגון מסוקי אויב, ולספק הגנה מושלמת לכיתת החי"ר הרכובה על גבי נגמ"שים שמשקלם כ-40 טון.

את רק"ם החי"ר של העתיד מכנה המחבר בשם "טנק סיוע". נשאלת השאלה: מדוע חייב רכב זה להיות נגמ"ש לחימה של חיל הרגלים? אם זקוק הטנק לסיוע צמוד בפני

אויביו המתרבים והולכים, מדוע לא יסתייע ברק"ם ליווי (כגון Begleitpanzer, Combat Support Vehicle) במסגרת תפיסת ארגון ומבנה של כוחות הורג המסתער בשנות ה-90, וזאת בלא להשקיע כוח אדם יקר, ובלא לבזבז את הפוטנציאל הגלום בחיל הרגלים, שאי מילוי ייעודיו המסורתיים בשדה הקרב העתידי, מציב את תכלית קיומו בסמך שאלה. אכן ראוי לשוב ולעיתן באמירתו החכמה של לידל-הארט, לפיה "רק מי שהשכיל ללמוד את עברו של החי"ר יכול לחזות את עתידו".³

ערכו של ספר זה הנו, לדעתי, בוויכוח העקרוני שהוא עשוי לעורר אודות רכב הלחימה של החי"ר, משמעות המושג "לוחמה רכובה", ושאלת אבטחת הטנקים בשדה הקרב.

הערות

1. ראה במיוחד מאמריו של: A. Rietz, "Die Panzergrenadiere, Aufgaben und Kampfweise", Truppenpraxis 2/72, p. 101; "Panzergrenadiere", Kampftruppen 5/80 (sept.-oct. 80) p. 200.
2. תמצית תפיסה זו רואים אנו במאמרו החדש של המחבר, אשר פורסם בדו"רחון Armor, גיליון נוב'-דצמ' 80. "A New Proposal For Fighting Vehicles" (pp. 13-17).
3. אמרה זו מהווה "מוטו" למאמרו של גרראוד אלסר (G. Elser) "חיל הרגלים בדרך אל שנות השמונים" שפורסם בגיליון ינואר-פברואר 79 בדו"רחון של צבא אוסטריה Truppendienst.

שילוב בין חי"ר לעשריון-ארגון וטקטיקה

המשך מעמוד 23

יש לצייד את הנגמ"ש בעצמת אש אשר תשלים את זו של הטנק. זה, כאשר הטילים נ"ט המוכרים עדיין אפקטיביים במהלך הלחימה. אנו מוצאים בשדה הקרב את ה-BMP המצויד בכך שיוגור לטיל נ"ט ובתותח, ואת נגמ"ש הלחימה המצויד בתותח האו-טומטי המסתייע ברק"ם שיוגור לטילי טאו.³

3. "רכב טאו משופר" — M901, המאפשר לטילי טאו להיירות מתחת לשריון. גרסה אחרת של נגמ"ש הלחימה XM2 הוא נגמ"ש הסיוע CFV — XM3.

הדרוש כדי לצאת להתקפת אנרגיה קינטית. נגמ"ש הלחימה עולה לאין ערוך על הרק"ם הבינוני ממשפחת הנגמ"שים M113. הטיעונים שהעליתי בשני הפרקים האחרונים אך מחזקים את הסברה, כי נגמ"ש הלחימה ימלא בעתיד תפקידים רבים אותם ממלא כיום טנק הלחימה העיקרי, וייתכן שאף ייהפך לרכב האם במשפחת השריון הכבד. בטרם נבחן את העלות והכדאיות של נקיטת צעד בכיוון זה, עלינו לבחון ביתר יסודיות את התפקידים האחרים של החי"ר, בעיקר את תפיסת מקומו של כוח ממונע קל ואת תפקידיו.

כיון שהשימוש בשריון מורכב הולך ומ-תפשט הופך ניוגר זה לבלתי ענייני. בפרק 4 דנתי כבר בצורך באש סיוע ובאש משתקת. השאלה המכרעת הנשאלת לגבי גמישות ועצמת הלחימה של כוחות השריון של נאט"ו בעתיד היא: האם ניתן יהיה לצייד את נגמ"ש הלחימה ביכולת נ"ט בעלת אנרגיה קינטית, שאם לא כן ייאלצו כוחות נאט"ו להפעיל את לוחמיהם ביחידות משולבות בעלות מספר רב של טנקים, ולו רק בשל משקלם הכבד של הטנקים הנמצאים ברשות כוחות ברית ורשה. לא תהיה כל דרך אחרת להציב בשדה הקרב את מספר התותחים

מטרות ותוצאות במלחמת העצמאות

המשך מעמוד 54

100. שרת, עמ' 357.
101. שם, עמ' 352.
102. עזאם פחה, מזכיר הליגה הערבית, הוחרר את ברנדוט בהפוגה השנייה, שהערכים יעברו למלחמת גרילה לאין קץ (ברנדוט, עמ' 181-182). סימן ראשון מובהק לגרילה בחסות צבא ערבי הוא פיצוץ משאבת לטרון ב-12 אוג' 48 (אורן, דני, עמ' 218-220, 242).
103. ירוחם כהן (הע' 85 לעיל), עמ' 247.

95. על ההגבלות המבצעיות — ראה ירוחם כהן, עמ' 260-261, 263.
96. שרת, עמ' 368.
97. שם, עמ' 369; השוה ב"ג, מדינה, עמ' 332.
98. סקירות על הסדרי שביחתי-הנשק — ראה נ' לורך, קורות מלחמת העצמאות, עמ' 521-538.
99. ד' בן-גוריון, חזון דרך א', תל-אביב 1951, עמ' 206 ואילך.

89. שם, 7 ינו'.
90. שם, 9 ינו'.
91. שרת, עמ' 342 (השוה שם, עמ' 346).
92. שם, עמ' 345.
93. יומן ב"ג, 19 דצמ'. ב"ג קיוו להגיע לשלום בשיחות עם עבדאללה, אם האנגלים לא ימנעו.
94. שרת, עמ' 337-338 (דברים ב-11 ינו' 1949).